

İRAN YOLLARI KAVŞAĞINDA SEYAHAT
Antoine Poidebard

İRAN YOLLARI KAVŞAĞINDA SEYAHAT

Çevirenler
E.H. Binbaşı Nazmi ve Emin

Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan
Akın Çelik

Kule Kitap©

www.kulekitap.com

kitap@matbumedya.com

0850 304 22 03

Yayıncı Sertifika No 28740

Genel Müdür: Emrah Çelik

Genel Yayın Yönetmeni: Özgür Türkoğlu

Editör: Galip Yılmaz

Son Okuma: Özgür Türkoğlu

Mizanpaj: Yusuf Efe Civelez

Kapak Tasarım: Yusuf Efe Civelez

1. Basım, İstanbul, Haziran 2026

ISBN: 978-625-8664-20-1

Tilki Kitap Matbaa / İstanbul

Matbaa Sertifika No: 48138

"Kule Kitap Yayınevi tarafından baskıya hazırlanan
eserlerin hukuki sorumluluğu tamamen yazara aittir."

Antoine Poidebard

İÇİNDEKİLER

KULE KİTAP YAYINEVİNİN YAYIN ESASLARI.....	9
Hazırlayanın Notu.....	11
ÖN SÖZ.....	17
BİRİNCİ BÖLÜM.....	21
HİNDİSTAN YOLLARI MÜCADELESİ Paris-Bağdat-Tiflis Seyahat Notları	21
1. 1918'de Basra Körfezi'nden Kafkasya'ya.....	21
2. Paris-Basra Hindistan Denizi [Hint Okyanusu] ve Asya Petrolleri İçin Mücadele	25
3. Dicle Nehriyle Basra'dan Bağdat'a	45
4. Bağdat-Hemedan, Kral Darius Yolu ile	62
5. Bakü ve Tebriz Üzerine Akın, İran'da İslam Ordusu.....	74
İKİNCİ BÖLÜM	99
1. İran Yaylası: Doğal Yapısı ve İklimi	99
2. İran Yolları ve Asya Yollarının Kavşakları	119
3. Türk-Tatar Irkı.....	138
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	143
Kafkasya ve Hindistan Yollarında Alman Taarruzu (1914-1920) ...	143
Hindistan'a Alman Taarruz Planı 1914- 1917	144
1. Kafkasya ve 1918 Türk-Alman Planı.....	147
2. Panislamizm	148
3. Panturanizm	149
4. 1918'de Kafkasya'da Alman-Türk Harekâtı- Hristiyan Kitlesinin Dağıtılması.....	155

5. Mütarekeden Sonra Alman-Bolşevik Planı (1918-1920)	159
6. Mütarekeden Sonra İngiliz Planı	162
7. Hindistan Yollarında Milliyetçi Türkler ve Bolşevikler.....	169
Kafkasya'nın Düşüşü 1921	169
8. Güney Rusya'da Vaziyet -1920 Kasım- Wrangel'in Mağlubiyeti ..	170
9. Karadeniz ve Kafkasya'da Vaziyet.....	172
10. Ankara ile Moskova Arasında Kafkasya	174
Moskova Konferansı ve Londra Konferansı.....	174
11. Kızıl Ordunun Gürcistan'a Taarruzu, Tiflis'in Zaptı	181
12. Batum'un Zaptı. Kafkasya'nın Düşüşü	188
13. Kızıl Rusya ile Milliyetçi Türkiye'nin Kafkasya Hudutlarında Karşılaşması	197
KAYNAKÇA	201
DİZİN.....	203

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İran Yolları- İşlerlik 1918-1920	20
Şekil 2. Basra'da Palmiye Korusu	38
Şekil 3. Zağros'un kapıları	47
Şekil 4. Bisutun'daki Darius Kayalığı /Le Rocher De Darius A Bisoutoun	58
Şekil 5. Bisutun'da Darius'un Kısma Rölyefi	66
Şekil 6. Kafkasya'yı Kurtarmak için İngiliz İran Seferi (Mayıs 1918)	73
Şekil 7. Sincan Halı Pazarı	77
Şekil 8. Kaflan Kuh Geçidi	87
Şekil 9. Mah-ı Deşt [Mah-ı Dacht] ovasına iniş	97
Şekil 10. İran Platosunun Orografik Yapısı	101
Şekil 11. Paytak Geçidi	108
Şekil 12. Bağdat Enzeli Yolu-Kazvin Tebriz Yolu.....	118
Şekil 13. Bisutun Köprüsü	126
Şekil 14. Emir Şahseven Sarayı.....	135
Şekil 15. Hindistan Yolu için Mücadele.....	142
Şekil 16. Tebriz Kapısı Türbeleri, Zencan [Tombeaux de la Porte de Tauris a Zindjan]	152
Şekil 17. 1921'de Kafkasya'da Türkler ve Bolşevikler.....	168
Şekil 18. Kafkas Cumhuriyetleri- Brest Litovsk Antlaşması (Mart 1918)- Rus Türk Kars Antlaşması (Ekim 1921).....	193
Şekil 19. Panislamizm ve Panturanizm.....	200

KULE KİTAP YAYINEVİNİN YAYIN ESASLARI

Kule Kitap:

Sağlam yapıları ve uzun ömürleriyle bilinen kuleler gibi üzerinde yükseldiği entelektüel ve sanatsal değerlerle zamanın yıpratıcılığına direnen, geçmiş ile gelecek arasında kurduğu bağla yarınlara zengin bir miras bırakmayı hedefleyen bir yayınevidir.

Klasikten moderne uzanan kültür vadisinde, okuyucularına zihinsel olarak daha yüksek bir bakış açısı ve estetik beğeni kazandıracak fikir ve sanat eserlerini yayımlamayı amaçlar.

İlkeli yayıncılık anlayışıyla, Anayasa'da belirtilen Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerine ve toplumun değerlerine bağlı kalacak, hiçbir ideolojinin veya politik düşüncenin hizmetinde olmayacaktır.

Bünyesine katacağı eserleri seçerken bunların kendinden sonrakilere kılavuzluk edebilecek, ilham verebilecek, içerikleriyle özgün, dil ve anlatımıyla yüksek kalitede olmasına dikkat edecektir.

Ticari kaygılardan ziyade edebî, sanatsal veya bilimsel değere göre toplumun genel yararına uygun, eğitici, bilgilendirici ve estetik değerler taşıyan eserlerin seçilmesine özen gösterecektir.

Farklı bakış açılarına, kültürlere ve dillere yer verecek zengin bir yayının portföyüyle eser çeşitliliğini artırırken bu eserleri ait oldukları kültürde de nitelikleriyle öne çıkmış seçkin eserler arasından seçecektir.

Yayımlayacağı eserlerin her safhasını akademik bir titizlikle takip edecek; dil bilgisi, yazım kuralları, tutarlılık ve anlam bütünlüğü gibi

konularda sıkı bir editoryal süreçten geçmesini sağlarken Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*’nda belirtilen esaslar çerçevesinde hareket edecektir. (Tarih konulu eserlerde, özellikle Arap harfli kaynaklarla yapılacak çalışmalarla uyumlu olması açısından, özel isimlerin yazımın-da ait olduğu dildeki yazılışı esas alınacaktır.)

Yazarlardan intihal ve etik ihlali yapmadıklarına dair yazılı beyan alacak, fikrî mülkiyet hakları konusunda hassasiyet gösterecektir.

Her kitabı bir miras olarak yarınlara emanet ederken sıradan kitaplardan ziyade derinlik ve anlam arayan okurlarını entelektüel bir zirve yolculuğuna davet ediyor.

Faydalı olmak dileğiyle...

Hazırlayanın Notu

Antoine Poidebard tarafından kaleme alınan “Voyages Au Carrefour des Routes de Perse” adlı eser 1923 yılında Fransızca olarak yayımlanmıştır. Bu yapıt, 1925’te Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İstihbarat Dairesi tarafından “İran Yolları Mültekasında Seyahat” başlığı ile Türkçeye çevrilmiştir. Kitabın Türkçe tercümesi Kurmay Binbaşı Nazmi ve Emin tarafından gerçekleştirilmiş olup, o dönemde henüz alfabe değişikliğine gidilmediği için Arap alfabesi kullanılmıştır.

Söz konusu eser, stratejik bir coğrafyada ve önemli bir tarih aralığında gerçekleşen olayların şahitliğini içerdiği ve özellikle Türkiye’yi yakından ilgilendiren meselelere yoğunlaştığı için tercümeyle layık bir çalışma olarak değerlendirilmektedir. Bahsi geçen coğrafya Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ve hinterlandında bulunan alanları kapsamaktadır. Olayların güzergâhı Mısır’dan başlayıp, Basra, Bağdat ve İran coğrafyasından geçerek Batum’a kadar uzanmaktadır. Vurgusu yapılan zaman dilimi, Birinci Dünya Savaşı’nın son aşamaları ve hemen sonrasındaki önemli değişimlerin yaşandığı 1918-20 yıllarını içermektedir.

Elimizdeki çalışmayı önemli kılan diğer bir husus yazarının kişisel geçmişidir. Bu nedenle Antoine Poidebard’ın kısaca özgeçmişine bakmakta fayda vardır. Yazar 1878’de Fransa’nın Lyon şehrinde gözlerini dünyaya açmıştır. Aynı şehirde Cizvit tarikatına ait koleje devam etmiş ve 1897 yılında tarikata katılmıştır. 1904’te Tokat’ta bulunan Küçük Ermenistan Misyonu şubesinde hekim

yanında yardımcı personel olarak görevlendirilmiştir. Ardından 1907 yılında teoloji eğitimi için Avrupa'ya gitmiş ve 1910 yılına kadar burada kalmıştır. 1911'de Osmanlı İmparatorluğu'na Papaz rütbesi ile dönen Poidebard sırasıyla Merzifon ve Sivas'ta bulunmuştur. Bu görevi esnasında Türkçe ve Ermeniceyi hâkim düzeyde kullanabilir hale gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na Alay Papazı vazifesiyle katılmıştır.¹ Ayrıca 1917 yılında Lorraine (Loren) cephesinde sağlık görevlisi olarak bulunmuştur. Bundan bir yıl sonra, 1918'de Kafkasya'da yeni açılan cephede Fransız Askeri Misyonu'na görevlendirilmiş ve 1921 yılına kadar bu göreve devam etmiştir. Ayrıca 1922 yılına kadar Fransa'nın Ermenistan'daki temsilcisi konumunda bulunmuştur. 1922'de Lübnan'a gönderilmiş ve burada bulunan Ermeni mülteciler için yardım faaliyetlerinde yer almıştır. 1924 yılında Beyrut'a yerleşen Poidebard, 1955 yılında, hayata gözlerini burada kapamıştır.²

A. Poidebard 1924'te Beyrut'ta bulunan Saint Joseph Katolik Üniversitesinde çalışmaya başlamasının ardından antik kalıntıların bulunması için yapılan çalışmalara "havadan fotoğraf çekme" metodunu kullanarak önemli bir katkı sağlamış ve bu yöntem sayesinde "hava arkeolojisinin" kurucusu olarak kabul edilmiştir.³ Söz konusu çalışmalarının neticesinde kaleme aldığı "Le trace de Rome dans le desert de Syrie (1934)" adlı eseri önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.⁴

¹ Antoine Poidebard ve Georgy Chochiev, "Cizvit Misyonerin Gözünden Tokat'ta Kuzey Kafkas Göçmen Köyleri: Bey Düğünü ve Vatan Marşı." *Kafkasya Çalışmaları*, 3,6 (2018):208. (y.h.)

² Université Saint-Joseph de Beyrouth "Antoine Poidebard s.j.et les Arméniens", *Exposition Antoine Poidebard-Musee Virtuel*, Erişim 22 Ekim 2024, <https://www.usj.edu.lb/poidebard/s1h.html>

³ Poidebard ve Chochiev, "Cizvit Misyonerin Gözünden," s.208. (y.h.)

⁴ H.S., "Le R.P. Antoine Poidebard." *Syria*, 32, 1/2 (1955):164-65, <http://www.jstor.org/stable/4196920>. (y.h.)

Aşağıda yer alan eser, Poidebard'ın 1917 yılında "Basra Körfezi'nden Hazar Denizi'ne" kadarki ulaşım yollarının haritasını hazırlamakla görevlendirildiği ve bu çerçevede 1918'den itibaren "Kafkasya Askerî Heyeti" ile yaptığı yolculuğun neticesinde aldığı notlar ve önemli gördüğü konulardaki değerlendirmelerini içermektedir. Özellikle İran'ın coğrafi yapısına dair detaylı değerlendirmelere yer vermiştir. Söz konusu güzergâh İngilizler açısından Hindistan'ın güvenliği için oldukça önem taşımaktaydı. Nitekim 8 Nisan 1924'te İngiltere'de "Central Asian Society" tarafından gerçekleştirilen ve katılımcıları arasında A.Poidebard'ın bulunduğu toplantıda, moderatör kitabın içeriği hakkında şu ifadeleri kullanmıştı: "İran'dan geçen ve bir düşman tarafından işgal edilmesi halinde Hindistan için tehdit oluşturabilecek tüm yolları tarif ediyor."¹ Buna ilaveten, moderatör Poidebard'ın Almanya, Türkiye ve Rusya'nın güç birliği yapmaları ve bunu da Panislamist ya da Panturanist bir zeminde ortaya koymaları halinde Hindistan açısından büyük bir tehlike olabileceğine vurgu yaptığını belirterek bu ihtimalin imkân dahilinde olduğunu ve buna göre tedbirli olunması gerektiğini de beyan etmişti.²

Poidebard, kitabında savaşın toplumsal hayatta nasıl bir facia-ya neden olduğuna dair kareler sunarken, savaşın nedeninin petrol sahasının bulunduğu coğrafyadaki hâkimiyet mücadelesi olduğunu da altını çizmiştir. Burada özellikle yeni Türkiye'nin milliyetçi bir yaklaşımla kuvvetlenmesinin müttefikleri açısından nasıl bir tehdit olduğunu dile getirmiştir. Bağımsız bir Türkiye konusunda İngiltere ve Fransa'nın yaklaşım farklılıklarına dikkat çekmiştir.

¹ A. Poidebard, "The junction of the highways in Persia", *Journal of The Royal Central Asian Society*, 11, 3 (1924): 205, <https://doi.org/10.1080/03068372408724873>. (y.h.)

² Poidebard, "The Junction of the Highways," (y.h.)

Poidebard'ın değerlendirmelerinde, şahsi dünya görüşünün şekillenmesindeki serüveninin ve bunun sonucunda edindiği unvanların, sıfatların etkisi göz ardı edilmemelidir.

Fransız Doğu bilimci C.I. Huart tarafından “canlı kitap”, “yaşanmış sayfalar”¹ olarak tarif edilen eser günümüzde de siyasi tartışmaların, çatışmaların yoğunlaştığı bir coğrafyaya dair tarihsel kırılma anlarından birine ilk elden şahitlik sunması bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle eserin hem akademik camianın hem de geniş bir okuyucu kitlesinin istifadesine sunulmasının kayda değer olduğu kanaatindeyiz.

Bu düşüncelerle kitabın Osmanlıca kaleme alınmış tercümesi Latinize edilerek okurların rahatlıkla anlayabilmesi için sadeleştirilmeye gidilmiştir. Ancak söz konusu sadeleştirme yapılırken tercümenin ruhuna uygun şekilde bir çalışmanın ortaya çıkmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca kitabın Osmanlıca tercümesi ile Fransızca orijinal metni mukayese edilerek eksik kalan kısımlar orijinal nüshasından eklenmiş, yer ve kişi isimleri, tarihler Fransızca nüshadan doğrulanarak köşeli parantezler [] içinde verilmiştir. Yine, Fransızca nüshadan haritalar ve resimler metne ilave edilmiştir. Yazar tarafından kullanılan dipnotlara ilave olarak tarafımızdan eklenen dipnotlar; cümle sonuna yayına hazırlayan (y.h.) şeklinde not düşülerek ilgili sayfanın altına yerleştirilmiştir. Bunlara ilaveten metne, yayına hazırlayan tarafından kullanılan referanslar için kaynakça ve dizin eklenmiştir.

Eserin basımını gerçekleştiren Kule Kitap Yayınevinin yönetici ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Akın Çelik
İstanbul, 21.04.2026

“Asya’yı görmeden geri dönlüğünden dolayı mutluluk gösterilmesini anlamam.”

Gobineau [Arthur de Gobineau]

Asya’da Üç Sene [Trois ans en Asie]

¹ Huart, Cl. Review of Voyages. Au Carrefour des routes de Perse, by A. Poidebard. *Revue de l'histoire Des Religions*, 88 (1923): 240–42, <http://www.jstor.org/stable/23663675>. (y.h.).

ÖN SÖZ

Saint Louis tarafından büyük Tatar Hanı nezdine elçi olarak gönderilmiş olan Guillaume De Ruibrouck, geniş Türkistan steplerinde dolu dizgin ilerledikçe önünde açılan bu yeni dünyaya şaşırmıştı. Bu şaşkınlığı, bilhassa Karakurum'a ulaştığında, imparatorluğu Çin Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan Asya hükümdarının çadırında bulunduğu zaman daha da artmıştı.

Şu son senelerde Asya'da seyahat fırsatını elde etmiş ve Asya'yı iyice görebilmiş olanlar için bu izlenim daha az cazip değildir. İran yolları kavşağında Asya kıtasına genel bir bakış; bize hareket hâlinde, çok geniş bir âlemin mevcudiyetini gösterir. İran; yalnız günbatımına, mavi şeffaf semasına, minyatürlerine ve halılarına bakmış olanlar için hiç şüphesiz durağan bir memlekettir. Fakat savaşın ve siyasetin seykiyle, yüksek İran yaylalarında uzun müddet bekleyerek Basra Körfezi'nden Kafkasya'ya kadar ağır ağır, araştırmalar yaparak ilerlemiş olanlar, savaşın sebep olduğu sarsıntı ve yıkımlarla beraber İslam âlemini tahrik eden engin heyecanlar içinde, İran'ın da dâhil bulunduğunu görürler.

Asgari bin seneden beri ruhen ve zihnen uyumuş olan İslam âlemi bir defa daha uyanmış, bir defa daha faaliyete geçmiştir. Nereye yönelmiştir? Buna dair hiçbir şey bilmiyoruz.

Bu geniş çaplı siyasi, ekonomik, toplumsal ve dinî faaliyet neticelerini şimdiden söyleyecek kadar cüretkâr olmak isterdik! Fakat büyük bir dikkatle cüret edebileceğimiz yegâne madde, bu büyük değişimin sebeplerini gözlemlemek ve tahlil etmek ve bu muğlak

meseledeki eğilimlerin ana hatlarını bulup onu takip etmektir. Bu kısa araştırmalar, daha sonra vuku bulacak gelişmelerin mahiyetini kavramamızı kolaylaştırır.¹ Biz, 1918 senesinde İran'da gezip doluşmaya dair olan bu kitapta, Müslüman uyanışındaki sebepler ile oyalanmaksızın, İran yolları hakkında bir araya getirilmiş bazı şahsî fikirleri ve düşünceleri arz etmek istiyoruz.

Kitaptaki vesikaların hakikî değerlerini korumak maksadıyla orijinal şekilleri muhafaza olunmuş ve kitap belli başlı üç kısma ayrılmıştır:

1. Bağdat ve İran yoluyla Paris-Tiflis seyahat notları, Hindistan yolları için mücadele.
2. İran yollarına dair coğrafi ve tarihî tetkikler.
3. Asya yollarının girişi olan Kafkasya'dan bir gözlemcinin mülâhazaları ve hatıraları.

Daha önce İran'da yapılmış olan Fransız araştırmalarının, bilhassa 1889-1890 senelerindeki Morgan heyeti tarafından meydana getirilmiş eserin, incelemelerimize esas olarak alınmamasına ihtimal ki hayret edilecektir.²

1917 senesinde, yolların keşfine ansızın memur edildiğimden seyahat hurcunda Marco Polo'nun bir cep nüshasından başka bir rehber yoktu. Mareşal Sir H. Wilson'un sevimli bir sunuşunu içeren İran meselelerinin özünü bilen uzman İngilizler tarafından daha sonra yayımlanan ve Fransa'da³ pek az tanınmış olan, 1916-

1918 senelerindeki İngiliz seferi kuvvetlerinin kumandanlarının savaş hatıralarından ibaret olan eserlerden faydalanmak zorunda kaldım.

İran'da yaptığım bu seyahatle Fransız araştırmacılarının bilgilerindeki ve tespit ettikleri belgelerdeki gerçekliği kendi müşahademle anladığımdan; onları tam bir hürmetle yad ederim.

Eğer bu tarihî yollarda vuku bulan detaylı araştırmalar içinde bazı istifadeye değer vakalar bir araya getirilebilmiş ise bundaki şeref, vazifemi kolaylaştıran iyiliksever himayelere ait olduğunu samimiyetle arz ederim. İran ve Kafkasya'da rastladığım birçok dostların samimi tavsiye ve yardımları, Chardin tarafından söylenilmiş olan şu İran atasözünün hakiki değerini öğretmiş oldu.

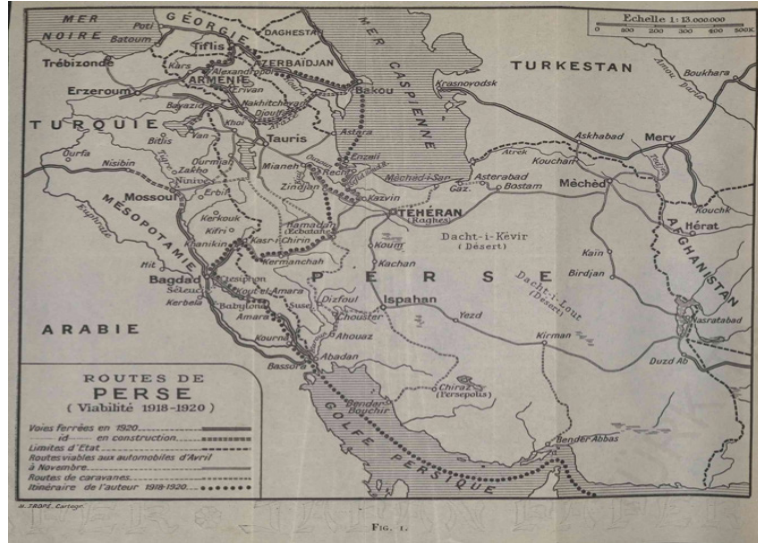
“Yoldan evvel bir yol arkadaşı arayınız.”

Paris, Ekim 1922

¹ Lothrop Stoddard, *The New World of Islam*, Scribner, N.Y., 1921, s. 355.

² J. de Morgan, *Mission scientifique en Perse, Geographie, archeologie, paleontologie, linguistique 1889-1890*. Paris, Leroux.

³ Brig. General sir Percy Sykes, *A History of Persia*, Macmillan, London, 1921; Maj. General L. C. Dunsterville, *The Adventures of Dunsterforce*, Arnold, London, 1920; Major Donohoe, *With the Persian Expedition*, Arnold, London, 1920.

Şekil 1. İran Yolları- İşlerlik 1918-1920

BİRİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN YOLLARI MÜCADELESİ

Paris-Bağdat-Tiflis Seyahat Notları

1. 1918’de Basra Körfezi’nden Kafkasya’ya

Savaştan önce İstanbul veya Moskova yoluyla hızlı ve rahatlıkla yapılabilen Paris-Tiflis seyahati 1918 Ocak’ında dolaşık, uzun ve zordu. Çünkü, bu tarihte Rusya’ya ancak Finlandiya kuzeyinde Mourmansk veya Uzak Doğu’da Viladivostok limanlarından veya güneyde Bağdat üzerinden gidilebilirdi. Bu son güzergâh, İran yollarından istifade ederek Hazar Denizi sahilinde Bakü’de veya Tebriz-Erivan-Tiflis demir yolu hattının hudut istasyonunu olan Culfa’da, Rus hudutlarına ulaşırdı. Diğer yollar Merkezî Hükûmetler cepheleriyle kesilmişti ve hatta Bolşevik İhtilali kuzey ve doğu yollarının tamamını geçilmez bir hâle getirmişti. Binaenaleyh geçici ve belirli bir süre için Irak ve İran yolu, Paris’ten Kafkasya’ya ve Güney Rusya’ya gitmek üzere istifade edilebilir yegâne yol idi.

Aralık 1917’de Kafkasya Askerî Heyetine tayin edildim ve görev yerime katılmak üzere, Bağdat-İran güzergâhından yararlanmak ve Basra Körfezi’nden Hazar Denizi’ne giden ulaşım yolları haritasını hazırlamak ve düzenlenmekle görevlendirildim. Doğu Cephesi harekâtı beni 1918 senesinde İran kuzeybatısında kalmaya mecbur etti. Geçici olarak İngiliz seferi kuvvetine memur edilerek,